

МЕЖДУНАРОДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ

ПЕДАГОГИЧЕСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ - ТРАДИЦИИ И СЪВРЕМЕННОСТ

19 НОЕМВРИ 2021
ВЕЛИКО ТЪРНОВО

ПЕДАГОГИКА

СОЦИАЛНА И СПЕЦИАЛНА ПЕДАГОГИКА

ПРЕДУЧИЛИЩНА ПЕДАГОГИКА

НАЧАЛНА УЧИЛИЩНА ПЕДАГОГИКА

СПОРТНА ПЕДАГОГИКА

ПРОГРАМА

Организационен и програмен комитет

Ай Анд Би, 2021

ISSN: 2534-9317

Секция: СОЦИАЛНА И СПЕЦИАЛНА ПЕДАГОГИКА		Страници
доц. д-р Катерина Златкова-Дончева	Актуални особености и специфики при деца със специфични нарушения на способността за учене	120 - 129
доц. д-р Благовестна Йовкова	Педагогическите възможности на електронните образователни игри в обучението на ученици със специални образователни потребности - перспективата на педагогическите специалисти	130 - 138
гл. ас. д-р Петя Марчева-Йошовска	Приобщаващо образование в България - Сравнителен анализ	139 - 149
Maria Nikolaou Kyriakopoulou	Reflection of covid-19 on special education	150 - 155
Emmanouil Glykeria Casiliki	Bilingual approach in language teaching deaf and hard of hearing students	156 - 162
ас. д-р Десислава Попова	Арттерапия и логопедия - пресечни точки и перспективи	163 - 170
ас. д-р Анна Целова	Приоритет на политиката за закрила на детето в Република България са децата в риск	171 - 174
Теодора Герганова	Социалната интеграция на деца със специални образователни потребности (СОП) - очаквания и реалност	175 - 181

ОРГАНИЗАЦИОНЕН КОМИТЕТ

Проф. дн Венка Кутева-Цветкова	Председател <i>Декан на Педагогическия факултет при ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“</i>
Проф. дн Теодора Давидова	Заместник-председатели <i>Зам. декан на Педагогическия факултет</i>
Проф. д-р Маринела Михова	<i>Зам. декан на Педагогическия факултет</i>
Проф. дн Ангелия Кръстева	Членове <i>Ръководител катедра "Педагогика"</i>
Доц. д-р Пенка Кънева	<i>Ръководител катедра "Начална училищна педагогика"</i>
Проф. дн Мариана Булева-Петрова	<i>Катедра "Музика"</i>
Проф. д-р Милена Алексиева	<i>Катедра "ТМФВ"</i>
доц. д-р Светослав Стефанов	<i>Ръководител катедра "ТМФВ"</i>
Гл. ас. д-р Красимира Петрова	<i>Катедра "Предучилищна педагогика"</i>
Гл. ас. д-р Дилиана Чуховска	<i>Катедра "Предучилищна педагогика"</i>
Гл. ас. д-р Силвия Тодорова	<i>Катедра "Педагогика"</i>

ПРОГРАМЕН КОМИТЕТ

Проф. дн Ирина Руденко	<i>Топлятински държавен университет, Топляти, Русия</i>	<i>педагогика и методика на преподаването във висшето училище</i>
Проф. д-р Вуица Живкович	<i>Университет "Св. Кирил и Методи", Скопие, Р. Македония</i>	<i>кинезитерапия</i>
Проф. д-р Георги Георгиев	<i>Университет "Св. Кирил и Методи", Скопие, Р. Македония</i>	<i>спортни науки</i>
Проф. д-р Драгана Йованович-Берич	<i>Университет в Ниш, Сърбия</i>	<i>физическо образование и спорт</i>
Проф. д-р Елена Давидова	<i>Университет в Даугавпилс, Латвия</i>	<i>образование и мениджмънт</i>
Проф. д-р Йонела Никулеску	<i>Университет в Питеш, Румъния</i>	<i>физическо образование и спорт</i>
Проф. д-р Милена Алексиева	<i>ВТУ "Св. св. Кирил и Методий", В. Търново, Р. България</i>	<i>спорт и физическо възпитание</i>
Проф. д-р Матиас Хелмут Урбан	<i>Университет Роухемтон в Лондон, Англия</i>	<i>ранно детско развитие</i>
Проф. кпн Олга Зверева	<i>Московски педагогически държавен университет, Москва, Русия</i>	<i>предучилищна педагогика, семейна педагогика, взаимодействие на предучилищните учреждения със семейството</i>
Проф. д-р хаб. Тамара Захарук	<i>Природно-хуманитарен университет, Седльце, Република Полша</i>	<i>инклузивно образование</i>
Доц. д-р Адриана Виегеров	<i>Университет "Томаш Бата", Злин, Чешка република</i>	<i>дидактика, предучилищна педагогика, методология на педагогическите изследвания</i>
Доц. кпн Асел Акпаева	<i>Казахстански национален педагогически университет "Абай"</i>	<i>методика на обучението по математика</i>
Доц. д-р Боряна Здравкова	<i>ВТУ "Св. св. Кирил и Методий", В. Търново, Р. България</i>	<i>социална педагогика</i>
Доц. д-р Иванка Минчева	<i>ВТУ "Св. св. Кирил и Методий", В. Търново, Р. България</i>	<i>математическо образование, методика на обучението по математика в началното и средното училище</i>
Доц. д-р Петя Караиванова	<i>ВТУ "Св. св. Кирил и Методий", В. Търново, Р. България, Катедра "Предучилищна педагогика"</i>	<i>методика на обучението по околната среда в детската градина, педагогика на висшето образование, предучилищна педагогика</i>
Ас. д-р Галина Николова	<i>ВТУ "Св. св. Кирил и Методий", В. Търново, Р. България, Катедра "Предучилищна педагогика"</i>	<i>методика на обучението по изобразително изкуство в детската градина, теория на изкуството</i>

Съставител на сборника: Проф. д-р Маринела Михова
Редактор на сборника: Доц. д-р Силвия Тодорова

Научни рецензенти: Проф. дн Венка Кутева-Цветкова
Проф. д-р Маринела Михова

© Колектив, участници в международна научна конференция на тема: "Педагогическото образование - традиции и съвременност", 2021
Авторите носят пълна отговорност за авторството си и за оригиналността на произведението, както и за грешки, допуснати по тяхна вина.

© Издателство "Ай анд Би", Велико Търново

ISSN: 2534-9317

АРТТЕРАПИЯ И ЛОГОПЕДИЯ – ПРЕСЕЧНИ ТОЧКИ И ПЕРСПЕКТИВИ

ДЕСИСЛАВА ПОПОВА

ART THERAPY AND SPEECH THERAPY - INTERSECTIONS AND PERSPECTIVES

DEISLAVA POPOVA

ABSTRACT: IN RECENT YEARS, ART THERAPY HAS BECOME AN EXTREMELY INTENSIVE TOPIC OF INTEREST IN BULGARIA AND VARIOUS ART THERAPY TECHNIQUES HAS BEEN APPLIED IN SPECIFIC DISORDERS OF CHILDREN AND ADULTS, INCLUDING THOSE RELATED TO THE DEVELOPMENT OF SPEECH AND LANGUAGE. AS A FIELD OF PSYCHOTHERAPY, ART THERAPY HAS MANY POSSIBILITIES, BUT ALSO A NUMBER OF REQUIREMENTS. WHAT EXACTLY IS ART THERAPY? WHO HAS THE RIGHT TO APPLY ART THERAPY? ARE THERE INTERSECTIONS BETWEEN ART THERAPY AND SPEECH THERAPY? CURRENT REPORT ATTEMPTS TO ANSWER THESE QUESTIONS AND GIVES A VISION OF THE PROSPECTS BEHIND THE USE OF ART TECHNIQUES IN SPEECH THERAPY SESSIONS. THE CONTENT INCLUDES AN ANALYSIS OF THE POSSIBILITIES THROUGH THE PRISM OF THE DIFFERENT DIRECTIONS IN SPEECH THERAPY AND IN VIEW OF THE GOALS SET BY THE SPEECH THERAPIST.

KEY WORDS: ART THERAPY; SPEECH AND LANGUAGE THERAPY; ART ACTIVITIES

ВЪВЕДЕНИЕ

Перспективите за развитие на една практико-приложна наука, особено от съвременна гледна точка, не се ограничават само до оптимизиране на нейната вътрешна методология. Те следва да се разпростират в много по-широк ареал, изследвайки, адаптирайки и интегрирайки, в съответствие със своите цели, различни методи и техники от други научни направления. Този подход, наречен интердисциплинарен (Неминска, 2015: 51), отразява актуалната позиция на голяма част от специалистите на нашето съвремие. Логопедията, като такава наука, също се придържа към него и едно от направленията, към които често обръща поглед е арттерапията. В тази връзка обаче е налице методологичен конфликт – принципите на логопедичната терапия и арттерапия се различават съществено, особено по отношение на процеса и целта. Ако търсеният резултат в една езиково-говорна терапия е развитие на комуникативните умения на детето чрез конструиране на дейности, оптимизиращи говорната му продукция и езиковите му компетенции, то в рамките на арттерапията, като направление в психотерапията, стремежът е към „лекуване“ на психиката, развитие на психичното чрез осигуряване на подходяща среда, но при водещата роля на клиента и предоставяне на свобода на неговия избор.

Въпреки очертаните различия обаче, логопедичната и арттерапевтичната практика имат своите пресечни точки, чрез които процесът на тяхното прилагане може да се оптимизира. Редица арттерапевтични техники биха могли да предложат на логопеда допълнителни модели и средства за взаимодействие с децата, да подобрят резултатите от „скучните“ логопедични упражнения и да осигурят позитивен емоционален фон, изключително необходим за реализиране на успешна връзка. За да се случи това следва, разбира се, да е налице професионална модификация на тези техники с оглед ясното разбиране на целта на конкретната сесия, потребностите на децата и личните ресурси на специалиста.

МЕТОДОЛОГИЯ

Настоящият Доклад е посветен на връзката между арттерапията и логопедията и в този смисъл се оформят две основни цели. Първата е да се уточни същността на арттерапията като психотерапевтична практика, а втората – да се предложи модел за интегриране на арт техники в процеса на развитие на езиково-говорните умения при децата. За постигането на така формулираните цели е необходимо реализирането и на две групи задачи. По отношение на първата цел ще бъде маркирано в исторически план зараждането на арттерапията и ще бъде представено научно определение с акцент върху компетенциите на арттерапевта. На база анализ на литературата по въпроса, ще бъдат изведени основните цели, функции и принципи на разглежданото психотерапевтично направление.

Втората група задачи включват на първо място анализ на възможностите за прилагане на арттерапия от страна на логопедите, основаващ се на описаните компетенции и цели на терапията. След изясняване на този съществен въпрос, ще бъдат диференциално описани различни арт техники, разграничени на основа целите на логопедичната терапия – неречеви и речеви. Основен акцент в това отношение се поставя върху арт техниките като помощно, а не като основно средство за реализиране на езиково-говорните дейности.

РЕЗУЛТАТИ

За първи път понятието „арттерапия” се използва от А. Хил през 1938 г. при работа с туберкулозноболни в клинични условия. То се основана на идеите на психоаналитиците за това, че съзнаването и несъзнаването са запълнени с образи, които нямат словесно обозначение. За основополагащ в арттерапията се смята описания от К. Г. Юнг процес на „активно въображение”, представляващ творчески процес, при който човек обективно наблюдава развитието на своите фантазии, без да се опитва съзнателно да въздейства върху тях. Авторът смята, че въображението и творчеството са движещи сили на човешкото съществуване. М.С. Ричардс (поетеса и скулптор) изследва корена на думата „арт” в английския език и открива, че тя означава „да съчетаваш, да събираш” (по Дарли, Хийт, 2013: 14). В този смисъл се смята, че образите, които се появяват, са едновременно съзнателни и подсъзнателни, а чрез арттерапията се дава конкретна, разбираема форма на несъзнавания материал.

ВААТ (Британската асоциация на арттерапевтите) дава следното определение за арттерапия: „Арттерапията е свързана със създаването на визуални образи и този процес предполага взаимодействие между автора на художествената работа (клиента), самата художествена работа и психотерапевта. Тя също така е и вид психотерапия, насочена към осъзнаване на несъзнаван психичен материал. Арттерапевтът разбира добре процеса на изобразителното творчество, има професионални навици за невербална, символна комуникация и се стреми да създаде такава работна среда, в която клиентът да се чувства достатъчно защитен, за да изразява силни преживявания. В контекста на арттерапията естетическите стандарти нямат голямо значение.” (Копытин, Свистовская, 2007: 8). В така формулираното определение става ясна необходимостта от специфична подготовка на арттерапевта за работа паралелно с психичното и с образа на творбата. Подобен тип подготовка не е приоритет на логопедичното образование и не кореспондира с целите на езиково-говорната терапия. От тук може да се изведе една от най-ясните разграничителни линии между арттерапията и логопедията, която ще бъде основа на последвалия анализ.

Най-общо **целите** на арттерапевтичния процес са свързани с лечение, превенция, корекция, рехабилитация и обучение на клиенти с определен тип затруднения от психологическо, физиологично и социално-емоционално естество. В този смисъл арттерапия има следните **функции** (Психотерапия, 2012: 240-241):

- Диагностична – чрез наблюдение на процеса на създаване на творбата и чрез анализ на самата творба, терапевтът може да се ориентира по отношение определени характеристики на клиента, неговото емоционално състояние, скрити желания и потребности и др. Изключително важен момент в диагностичния процес е рискът от проекции на самия терапевт, на негови идеи или неразрешени въпроси върху процеса и крайния продукт. В този смисъл е от съществено значение анализът да идва от клиента, а терапевтът да бъде само фасилитатор на този процес.

- Адаптивна – художествената дейност създава условия за намаляване на тревожността, преодоляване на съпротиви, укрепване на взаимоотношения (между терапевта и клиента или между отделните клиенти в група), чрез което позволява по-добра адаптация в средата.

- Комуникативна – експресивната художествена дейност позволява да се осъществява комуникация на едно по-различно символно ниво. Изключително важно значение тази функция придобива при клиенти със силни съпротиви и такива, които не боравят с езика достатъчно добре, за да опишат своите емоционални преживявания.

- Регулаторна – чрез арттерапията може да бъде осъществена корекция на определен тип поведение. От друга страна участието в арттерапевтичния процес създава усещането за вътрешен контрол, чрез което клиентът успява да регулира част от своите деадаптивни реакции.

- Експресивно-катартична – арттерапевтичния процес позволява да се намали емоционалното напрежение и да се осъзнаят определени несъзнавани преживявания.

- Структурираща – чрез арттерапевтичните занимания клиентът получава възможност да „подреди” своя вътрешен свят, своите чувства, преживявания, потребности, идеи.

- Развиваща – чрез арттерапевтичното занятие клиентът има възможност да развие нови навици, умения, преживявания. То позволява усъвършенстване на моторните навици, планирането и организацията на движенията, координацията, развива когнитивните процеси и интелекта, спомага процеса на саморефлексия и т.н.

В описаните функции на арттерапията се проектират значими елементи от процеса на развитие на личността, част от които пряко кореспондират с логопедичната практика. Тук се откриват не една пресечни точки между двете практико-приложни науки. Несъмнено комуникативната и развиващата функции са тържествени в процеса на прилагане и на двете терапии, но при по-задълбочен анализ е видно, че във всяка едно от останалите прозират аналогични възможности – за мотивация към включване в дейността, за подкрепа на диагностичния процес, за овластяване на клиента (детето).

Арттерапията като отделно психотерапевтично направление следва в своята теория и практика и редица принципи, най-важни и специфични от които са (Карвасарский, 2002: 244; Дарли, Хийт, 2013: 23):

- Цел е процесът, а не резултатът – в арттерапията фокусът е върху процеса на създаване на художествена творба, а не върху самата творба. Естетическата стойност на продукта е без значение. Именно процесът е това, което помага на клиента да се развива, да осъзнава и да се променя. Творческият процес продължава да влияе върху клиента дълго след като творбата бъде завършена. В този принцип откриваме още една разграничителна линия между арттерапията и логопедията – в логопедията крайната цел е естетическа, но естетика, свързана с говора или предвербалните умения.

- Не се допускат оценки и интерпретации от страна на терапевта – в процеса на създаване на творбата, терапевтът следва да се въздържа от всякакви коментари, които биха могли да бъдат интерпретирани от клиента като оценка на това, което той прави. Поощрения или изказвания от типа: „Какво хубаво куче нарисува” или „Сигурно обичаш птици. Във всички твои рисунки им поне по една” и т.н., насочват клиента към неговите художествени умения или вменият определени интереси, емоции и потребности. Всички тези елементи са продукт на вътрешния свят на терапевта, а не на клиента. Обръщайки се към принципите в логопедията

от друга страна, обратната връзка, предоставяна по отношение качеството на изпълнение е от съществено значение.

- Без намеса в творчеството на клиента – всяка намеса от страна на терапевта чрез помагане, поправяне, правене на избор или довършване на творбата е повлияване върху спонтанната креативност на индивида. Това от своя страна води до изместване целта на терапията от вътрешния свят на клиента към неговия продукт. При слабо подготвените арттерапевти често стремежът към поправяне или помагане е израз на собствената им потребност да демонстрират превъзходство или определени умения за повишаване на личната им самооценка. Тук ясно прозира още едно съществено различие между арттерапията и логопедията – показването на правилен модел, коригирането на погрешно осъществена дейност, наличието на подкрепа и помощ от страна на специалиста са водещи подходи в практиката на езиково-речевите терапевти.

- Без очаквания за крайния продукт – както не веднъж беше отбелязано, крайният продукт в арттерапията няма голямо значение. Поради тази причина терапевтът следва да изчисти съзнанието си от очаквания за естеството, вида, качеството на творбата и въобще за нейното наличие. Някои клиенти не са готови да оставят следа след себе си (особено при психотичните деца), което означава, че всяка, изработена от тях творба им носи негативна емоция, поради което те я унищожават. Всичко това е част от арттерапевтичния процес, дава насоки за анализ на проблема и за посоката на бъдеща работа. Анализирайки процеса на логопедичната терапия в тази посока по-скоро се достига до идеята за тъждество на описания принцип, но от различна гледна точка. Очакванията на логопеда за бърз напредък и осъществяване без грешка на всяка предоставена дейност често стои в основата на разочарования, прибързани действия и неадекватна преценка на ресурси.

- Привлекателност на средата – провокирането на творческия потенциал на клиента се осъществява с редица техники, но и чрез осигуряване на креативна, привлекателна среда. В този смисъл арттерапевтичното помещение следва да бъде достатъчно просторно, с възможност за осигуряване на място за работа и място за анализ, добре осветено и с удобни мебели. Материалите от своя страна следва да бъдат разположени така, че клиентът да има свободен достъп до тях. Те трябва да привличат неговото внимание, да бъдат с добро качество и лесни за използване. Така представените насоки могат да се открият и сред основните принципи на логопедичната терапия – привлекателността, лесната употреба, съобразяването с интересите на клиента са сред основните методи за мотивация (особено на децата) за включване в терапевтичния процес на развитие на езиково-говорните умения.

- Безопасност на средата – освен физическата безопасност на помещението, мебелите и материалите, тук е важно да се отчете и психологическият комфорт, който следва да се осигури. Той е важен от гледна точка на това, клиентът да се почувства достатъчно свободен да изразява, интерпретира и анализира своите емоции, преживявания и потребности по начин, който той избира. В този смисъл всякакви изисквания от типа на забрана да се цапа или да се използва прекалено много количество от даден материал и др. създават усещането за ограничаване не само на физическата, но и на психическата дейност на индивида. Поради тази причина, помещението следва да осигурява пълна свобода на действията (ако е необходимо да бъде оборудвано с лесни за почистване мебели и настилки), а предложените за работа материали да бъдат достатъчно безопасни от здравословна гледна точка. Въпреки това изискване, винаги съществува риск клиентът да не е запознат с начина на използване на даден материал (например при деца често се случва да опитват на вкус различните материали или да ги пъхат в ушите или носа си). Това изисква първоначално представяне на възможностите на средата и материалите и безопасния начин на боравене с тях. Описаната необходимост е от съществено значение за всички специалисти, работещи с деца. Основната разлика между арттерапията и логопедията тук се корени по-скоро в степента на свобода, която се предоставя

на клиента по отношение на боравене с тези материали. Логопедичната практика е подирективна, често указва точно определен начин за манипулация с предложените средства и винаги представя правилен модел за реализиране на предречеви и речеви умения.

Представените цели и принципи на работа в рамките на арттерапията показват редица пресечни точки, но и редица значими различия с логопедичната терапия. Видно от анализа е, че вторите се отриват предимно в следваните принципи и най-вече по отношение на правото на свобода на действията на клиента и водещата функция (на клиента или на терапевта). Дори и при сходно целеполагане, използваните методи и техники се основават на противоположни стратегии за тяхното реализиране, произтичащи от естеството на терапевтичното направление. Именно тук се корени и невъзможността един логопед да бъде арттерапевт. Дори да има необходимата квалификация, прилагането едновременно на двата подхода при едно и също дете е нежелателно и крие риск да се достигне до объркване както на клиента, така и на терапевта. В същото време, при добро разбиране същността и принципите на арттерапията и при качествено професионално отчитане потребностите на детето, логопедът следва да насочи родителите (или клиента, ако е на подходяща възраст) към квалифицират арттерапевт, ако прецени, че това е най-подходящият метод за него.

Възприемайки принципите на интердисциплинарния подход обаче, в логопедичната практика могат да бъдат интегрирани различни техники от арттерапията при ясното разбиране на необходимостта от тяхното обвързване с целите именно на предречевото и речево развитие, но не и на психотерапията. Предложените в настоящата научна разработка дейности са подбрани с оглед на възможността да бъдат приложени без арттерапевтична квалификация. Те произтичат от практиката и се основават на дългогодишни наблюдения и дискусии в професионалните среди. За основа на диференциацията по отношение на целите се използват базови направления в развитието на предезикови и езикови области, залегнали в диагностичните и терапевтичните процедури в логопедията (Ценова, 2019).

Първата група дейности са посветени на развитието на т.нар. гнозисни процеси. Като висша психична дейност, гнозисът е тясно свързан с цялостното функциониране на личността и дава своето пряко отражение и върху оптимизирането на езиково-говорните умения. Без добро възприемане характеристиките на заобикалящия свят и без оптималната обработка на тази информация в мозъчните структури, речевите способности придобиват определено своеобразие, характеризиращо се често с недостатъчно изпълнение на основните си функции. Техниките на изкуството, както изобразителното, така и музикалното, са изключително подходящи при съотнасяне, разпознаване и назоваване на цветове, форми, големина, ритми, звуци и т.н. Някои насочващи дейности в тази група са:

- Дейности за развитие на гнозис за цвят, форма, големина: украсяване на цветно килимче с цвята, който детето чуе; изработване на човече от пластилин с геометрични фигури; украсяване на картини с цветен спрей според чутата дума, отразяваща техни характеристики (голям, малък; висок, нисък; слаб, дебел и др.) и т.н.

- Дейности за развитие на слухов и ритмичен гнозис: имитиране на животно, което е разпознато по слухов стимул (звукът, който животното издава); рисуване в ритъма на музика; танцуване като малко гумено човече в ритъма на музиката и т.н.

Втората група дейности са насочени към трениране на праксисните умения, като основополагащи за развитието на говора. В своята подготвителна част логопедичната терапия включва както оптимизиране на гнозиса, така и на праксиса и при всички комуникативни нарушения би следвало да се интегрират елементи от това направление, насочени към потребностите на детето. В професионалната литература са описани редица логопедични упражнения в тази посока, включително използващи комбинирани подходи от други научни области (арттерапия, приказкотерапия, невропсихология и т.н.). Настоящите насочващи

дейности онагледяват използването на изкуството в контекста на целите, свързани с развитие на постурален и мануален праксис (орален и мануален) и конструктивен праксис:

-Дейности за развитие на постурален праксис: рисуване на зайче с едната ръка, докато другата поддържа мануална поза „ушички“; рисуване с двете ръце едновременно, докато езикът изпълнява постурални артикулационни движения (пързалка, хоботче, усмивка и др.) и т.н.

-Дейности за развитие на динамичен праксис: танц на животни (за пръсти) – детето движи този пръст, на който е посоченото животно; рисуване на ограда (с линии нагоре и надолу) и паралелно движение на езика (зад горни зъби, зад долни зъби) и т.н.

-Дейности за конструктивен праксис: конструиране на едни и същи предмети от различни материали (копчета, пръчици, конструктор, хартия, камъчета, макарони и т.н.); сглобяване на кукли, с които след това да се представи куклен театър и т.н.

Третата група дейности, които ще бъдат представени, са насочени към превенция на нарушенията в писането, както и за терапия при вече налични такива. Те включват упражнения, свързани с предграфичните и графични умения на децата, които следва да бъдат прилагани поетапно от ранна детска възраст. Преди да се развият способностите за прецизно изписване на букви и думи, следва да имаме достатъчно добра основа за това – съгласуваност и координация на движенията на дланта и пръстите, правилен захват на пишещото средство, волево управление на процеса на графично изобразяване (в зависимост от физическото развитие). Ще бъдат маркирани някои насочващи идеи, при които арт техниките могат да се използват като съпътстващо средство:

-Дейности за подготовка на ръката за писане: „танц“ на дланите в ритъма на музика; рисуване във въздуха с „невидима“ четка и т.н.

-Дейности за писане на елементи от букви: изписване на елементи на букви в ритъма на музика; изписване на елементи на букви с бои за ръце върху повърхности с различна текстура и т.н.

-Дейности за изписване на букви и думи: изписване на „смешни“ букви (с очи, коса, шапка и т.н.); изписване на „вълшебни“ букви – от буквата се рисуват предмети, животни и др. (например от Б се рисува дебел човек); изписване на думи с „вълшебните“ букви и т.н.

Следващата група дейности, включени в логопедичната терапия при редица езиково-говорни нарушения, е свързана с разбирането на речта или т.нар. импресивна реч. Съществено условие за поява и бъдещо правилно развитие на говоримия и писмения език е именно умението на детето да чува говорните звукове самостоятелно и в съчетание с други такива, да открива значението на думите, да проследява смисъла на изказаното. Разнообразието от потребности в това отношение, съобразени с комуникативния статус на детето, в съчетание с разнообразието от артистични техники, водят до изключително голямо богатство от възможности за конструиране на упражнения. Предложените тук са само насочващи и отразяват по-скоро идеята без да имат универсален характер:

-Дейности за развитие на фонематичен слух: рисуване на картина, като отделните елементи се рисуват само когато се чуе определен звук; измисляне на танц на определен звук и танцуване само когато се види картинка, в наименованието на която се съдържа този звук и т.н.

-Дейности за развитие на пасивен речник и разбиране на фрази, изречения, текст: оцветяване на картинки на котета, извършващи различни действия, с гъбичка и бои – оцветява се това коте, чието действие детето чуе; разиграване на чут разказ с помощта на кукли и т.н.

Основен фокус в логопедичната терапия е развитието на експресивната реч на децата – „видимата“ страна на езиково-говорните умения. Групата дейности, които обслужват тази цел,

също са с изключително разнообразна насоченост – от произношение на звукове, през правилна употреба на смисъла на думите и граматическите правила за тяхното комбиниране до разгърнатото използване на езика в социален контекст. Някои насочващи дейности с използване на арт техники са:

-Дейности за развитие на звукопроизношението: произнасяне на определен звук паралелно с рисуване на елементи до получаване на картина (може и абстрактна); съчиняване на текст и мелодия на песен, в която всички думи съдържат определен звук и т.н.

-Дейности за съгласуване на думите в изреченията: рисуване на човече с назоваване на цвета и елемента, който се рисува; рисуване с дясна ръка паралелно с проговаряне на изречение, в което има женски род и рисуване с лява ръка с проговаряне на изречение, в което има мъжки род и т.н.

-Дейности за формулиране на изречения и текст: съчиняване на изречения по картинка с паралелно изработване на елементи от глина за всяка дума от изречението; правене на петна с боя, откриване на изображения в тях и разказване на истории с тези изображения и т.н.

Последната група дейности, които ще бъдат представени, са свързани с основополагащото условие за осъществяване на всяка една активност, а именно мотивацията. В ситуации на работа с дете, което харесва творчеството в някое от неговите различни измерения, то може успешно да се интегрират елементи от това измерение в логопедичната практика. Някои насочващи идеи са:

-Дейности за награда: след приключване на логопедичните упражнения да се нарисува рисунка (за изложба, за подарък и др.); изработване на картички за значим човек; измисляне на песен с включен образа на детето или значим за него човек и т.н.

-Паралелни дейности: използване на рисуване, моделиране, музика, танц, театър паралелно с логопедичните упражнения.

ДИСКУСИЯ

Проведеното теоретично изследване за същността, целите и принципите на арттерапията насочва към някои размисли по отношение на декларираните в социалното ни пространство практики от страна на различни специалисти, включително и логопеди. Видимо е ясното разграничаване в процеса на взаимодействие с клиента, което е съотносимо към психотерапевтичните направления, част от които е арттерапията. В този смисъл, използваните артистични техники в практиката на други професионални сфери не могат да бъдат наречени арттерапия, от една страна поради липсата на психотерапевтична квалификация на осъществяващите ги, и от друга – поради разминаването на целите и принципите. Въпреки установените пресечни точки, двете разглеждани терапевтични области – арттерапия и логопедия, не са тъждествени и всяка носи своите специфики. Използването на изкуството, както бе представено във втората част на настоящата статия, носи своите позитиви по отношение на логопедичната практика, но то е обвързано не с психотерапевтични цели, а с конкретни, ясно формулирани такива, свързани с развитието на предречевите или речевите умения на децата.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Необходимостта от постоянно оптимизиране на професионалната компетентност и разнообразяване на практиката с цел нейната по-голяма ефективност, характерна за нашето съвремие, води до разширяване сферите на търсене на отделните специалисти. По време на този процес се достига до взаимстването на техники и подходи от други професионални направления. Едно такова взаимодействие – между арттерапията и логопедията, бе представено в настоящата статия. Въпреки теоретичния характер на това изследване, се открояват важни изводи и насоки за бъдещи проучвания, свързани с реалното значение на

артистичните практики в логопедичната терапия. Неизбежен морален конфликт обаче би създавало конструирането на научно изследване, което да докаже статистически вредата от смесването на двата подхода. Поради тази причина, на този етап, основанията следва да се базират на познаването на принципите и целите на работа, както от страна на специалистите, така и от страна на клиентите.

ЛИТЕРАТУРА:

- Дарли, С, Хийт, У. (2013). *Практическо ръководство по екстремивна арт терапия*. София: Център за психосоциална подкрепа. // Darli, S, Hiyt, U. (2013). *Prakticheskoe rakovodstvo po ekstresivna art terapiya*. Sofiya: Tsentar za psihosotsialna podkrepa.
- Карвасарский, Б. (2002). *Психотерапия*. Москва. // Karvasarskiy, B. (2002). *Psihoterapiya*. Moskva.
- Копытин, А, Свистовская, Е. (2007). *Арт-терапия детей и подростков*. Когито-Центр. // Koptin, A, Svistovskaya, E. (2007). *Art-terapiya detey i podrostkov*. Kogito-Tsentr.
- Неминска, Р. (2015). Методи на интердисциплинарно обучение. *Педагогически форум*, 2, 51-58, Стара Загора: ДИПКУ при Тракийски университет // Neminska, R. (2015). Metodi na interdistsiplinarno obuchenie. *Pedagogicheski forum*, 2, 51-58, Stara Zagora: DIPKU pri Trakiyski universitet
- Психотерапия*. Учебное пособие. (2012). Санкт-Петербург: Спец Лит. // *Psihoterapiya*. Uchebnoe posobie. (2012). Sankt-Peterburg: Spets Lit.
- Тодорова, Е. (2010). *Артикулационни нарушения. Ръководство за терапия*. София: НБУ // Todorova, E. (2010). *Artikulatsionni narusheniya. Rakovodstvo za terapiya*. Sofiya: NBU
- Ценова, Цветанка (2019). *Логопедия. Описание, диагностика и терапия на комуникативните нарушения*. София: УИ „Св. Климент Охридски“ // Tsenova, Tsvetanka (2019). *Logopediya. Opisanie, diagnostika i terapiya na komunikativnite narusheniya*. Sofiya: UI „Sv. Kliment Ohridski“